

Ovaj broj časopisa *Fontes* posvećen je Senjskoj i Modruškoj ili Krbavskoj biskupiji. U njemu objavljujemo *Relationes ad limina apostolorum*, izvješća senjsko-modruških ili krbavskih biskupa podastrta Rimskome biskupu u razdoblju od 1602. do 1919. godine. Ipak, svojim sadržajem ovaj broj prelazi okvir isključivo objavljivanja povijesnih izvora. U uvodnome dijelu sadašnji senjsko-modruški biskup Msgr. Mile Bogović, crkveni povjesničar po svojem obrazovanju, koji je autor i uvodnog teksta i priređivač gradiva za tisak, donosi sažetu povijest Senjske i Modruške biskupije, kratke životopise njezinih biskupa za razdoblje u kojemu su izrađena ova izvješća – od Markantuna de Dominisa (1602) do Josipa Marušića (1919) te sažeti prikaz niza tema vezanih uz povijest biskupije (Kaptol. Sjemeništa, redovništvo, župe i dekanati, glagoljica). Uvodni dio sadrži i iscrpni prikaz povijesnih izvora (sa signaturama i kratkim sadržajem te podacima o možebitnoj njihovoj objavi) što se čuvaju u vatikanskim arhivima (*Archivio Segreto Vaticano* i *Archivio della Congregazione de Propaganda fide*) kao i u drugim arhivima (*Biskupski i Kaptolski arhiv u Senju*). Konačno, prikazu arhivskih izvora pridodan je i iscrpni pregled literature sistematiziran prema raznim temama (djela općeg značenja, radovi o biskupijama Senjskoj, Krbavskoj ili Modruškoj, Senjsko-modruškoj, Otočkoj, radovi o biskupima, pojedinim krajevima, kaptolima, redovništvu, glagoljaštvu, zatim o graditeljstvu, sjemeništima i školama, župama i bratovštinama). Ovaj uvodni dio predstavlja crkvenom povjesničaru, ali i istraživačima opće povijesti Like i Krbave siguran putokaz u daljemu radu. Budući da u historiografiji nije posvećena dovoljna pozornost povijesnom istraživanju Like i Krbave, nadamo se da će ovaj rad biti ne samo poticaj nego i svojevrсни putokaz daljem objavljivanju povijesnih izvora i obradi pojedinih tema.

Središnji dio ovoga broja je objava povijesnih izvora – izvještaja, što su ih biskupi podastirali crkvenim vlastima u Rimu, opisujući tvarno i duhovno stanje u krajevima kojima su predsjedali kao pastiri (*Relationes ad limina apostolorum*). Tih je izvješća 24. Govorom statistike, u prosjeku svakih 15 godina biskupi su pohodili župe i slali izvještaje u Rim. No, pretpostaviti je, kako se ističe i u uvodu, da u Tajnom Vatikanskom arhivu nisu sačuvana sva prispijela izvješća.

Relationes ad limina apostolorum su izuzetno vrijedan izvor za crkvenu i opću povijest. U njima se iznosi stvarno stanje biskupije, podaci o redovnicima i broju vjernika, o materijalnom položaju i izobrazbi svećenstva i vjernika te o životu ljudi u tim krajevima. Gotovo da su ta izvješća jedini izvor za socijalnu povijest Like i Krbave za dugo razdoblje od početka 17. do početka 20. st. Izuzetno su značajan izvor za povijest graditeljstva, jer donose podatke o crkvama. Valja napome-

nuti da su izvješća senjskih i modruških biskupa izvor i za povijest pravoslavlja na području Like i Krbave.

Sustavnom objavljivanju izvješća naših biskupija prvi je pristupio mađarski povjesničar Tihàmer Alàdàr Vanyò (*Relationes ad limina episcoporum de statu dioecesium ad coronam S. Stephani pertinentium 1600-1850. Monumenta Hungariae Italica, II., Pannonhalma 1933.*). Kao što i sam naslov pokazuje on je sebi bio postavio cilj objaviti ili barem evidentirati izvješća biskupa iz krajeva koji su pripadali kruni sv. Stjepana. U tom prikazu nisu obuhvaćena izvješća biskupa Splitske i Zadarske metropolije. Vanyò je ipak samo djelomično objavio izvješća u cijelosti, jer je za većinu donio samo njihov sadržaj na mađarskom jeziku.

Hrvatski crkveni povjesničari posljednjih godina posvetili su dužnu pozornost ovome povijesnome izvoru. S. Kovačić objavio je izvješća makarskih biskupa od 1626. do 1658. (*Najstariji izvještaji o stanju Makarske biskupije u Tajnom Vatikanskom arhivu. Izvori za povijest Splitsko-makarske biskupije, br 1, Split 1975.*). On je objavio i popis izvješća biskupa Zadarske i Splitske metropolije za razdoblje 1588.–1782.

U *Fontes* br. 4 te u pretisku u knjizi *Đakovačka i Srijemska biskupija. Biskupski procesi i izvještaji. Monumenta Croatica Vaticana, Posebna izdanja 2.* Zagreb, 1999. Antun Dević i Ilija Martinović objavili su izvješća đakovačkih i srijemskih biskupa od 1600. do 1875.

Pojedini crkveni povjesničari objavljivali su pojedinačna izvješća ili su pisali povijesne radove oslanjajući se na podatke iz biskupskih izvještaja *Ad limina*..

Tako je izvješća makarskih biskupa koristio Bazilije Pandžić (*Bosna Argentina: Studien zur Geschichte des Franziskanerordens in Bosnien und Herzegovina. Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte, 6, Köln-Weimar-Wien-Böhlau; Nova et vetera, 30, Sarajevo, 1980.*)

Atanazije Matanić opisao je pojedina izvješća zagrebačkih, dubrovačkih i kotorskih biskupa (*Apostolska vizitacija Dubrovačke nadbiskupije god. 1574/4. prema spisima sačuvanim u Tajnom vatikanskom arhivu*, u: Mandićevu zborniku, Rim, 1965; *Izvjestaji dubrovačkih nadbiskupa i biskupa u Vatikanskom arhivu (1591-1900)*, Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu, Rim 1971; *Izvjestaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa sačuvanih u Vatikanskom arhivu*, Bogoslovska smotra, XLV (1975), br. 1; *Izvjestaji kotorskih biskupa o Kotoškoj biskupiji sačuvani u Tajnom Vatikanskom arhivu (1592-1894)*, Zbornik nadbiskupa-metropolite dr. Frane Franića, izd. "Crkve u svijetu", Split 1987.

Metod Hrg također se osvrnuo na izvještaje đakovačkih i zagrebačkih biskupa te objavio izvještaj biskupa Jurja Haulika (*O izvještajima đakovačkih i zagrebačkih biskupa i nadbiskupa u Vatikanskom arhivu*, *Croatica christiana periodica – CCP*, br. 2 (1978); *Izvjestaj biskupa Jurja Haulika Svetoj Stolici o stanju Zagrebačke biskupije iz god. 1841*, CCP, br. 3 (1979).

Ivan Grah opisao je i donio sadržaje izvještaja o pojedinim istarskim biskupijama. *Pićanskoj* (1589-1780), CCP br. 6 (1980); *Porečkoj*, CCP br. 12 (1983); *Pulskoj* (1592-1802), CCP, br. 20 (1987); br. 21 (1988); *Novigradskoj* (1588-1808), CCP br. 16 (1985); br. 17 (1986); Pazinski kraj u izvještajima pićanskih i porečkih biskupa, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, XXVI, Rijeka-Pazin, 1983; Prve sačuvane relacije istarskih biskupa Svetoj stolici, Isto, vol. XXX (1988).

I srpski povjesničar Marko Jačov objavljivao je dijelove izvještaja podastrih Svetoj Stolici ukoliko su se odnosili na pravoslavce, odnosno kako Jačov ističe na "istoriju srpskog naroda" (*Spisi Tajnog vatikanskog arhiva XVI-XVIII veka*, SAN, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda, II. Odeljenje, knjiga 22, Beograd 1983).

Izneseni podaci, koje detaljnije navodi i Msgr. Mile Bogović, pokazuju koliko je pozornosti dosada posvećeno ovom povijesnom izvoru. Bilo bi potrebno napraviti cjelovitu evidenciju i detaljni prikaz svih izvješća biskupa iz hrvatskih biskupija. Hrvatski državni arhiv je posljednjih godina nabavio i preslike pojedinih izvještaja iz Tajnoga vatikanskoga arhiva, posebno one za Zadarsku metropoliju. Želimo upozoriti da se dio izvještaja nalazi i u Beču u Kućnom, Dvorskom i Državnom arhivu u *Kaiser Franz Akten* za godinu 1822-1823. za biskupije koje su spadale u austrijsku pokrajinu Dalmaciju i Primorje (Hrvatski državni arhiv ima mikrofilmove tih izvještaja). Dio izvještaja čuva se i u Državnom arhivu u Veneciji.